

non existiment novi hæretici Pelagiani, secundum eos esse dictum. Verum est enim omnino, omnes homines hoc posse, si velint; sed præparatur voluntas a Domino, et tantum augetur munere charitatis, ut possint, quod hîc ideo dictum non est, quoniam præsentî necessarium non erat quæstioni. Quod vero ibi legitur, benedictionem Dei qua dictum est, «Crescite et multiplicamini¹,» in carnalem fœcunditatem post peccatum conversam esse credendam, si non potest alio modo dictum videri, nisi ut putentur illi homines non habituri fuisse filios homines nisi peccassent, omnino non approbo. Illud etiam non est consequens, ut ideo intelligatur, in allegoria tantummodo esse accipiendum, quod herbæ virides, et ligna fructifera omni generi bestiarum, et omnibus avibus, et omnibus serpentibus in libro Geneseos dantur ad cibum, quia sunt et quadrupedia et volatilia, quæ solis carnibus vivere videantur. Fieri enim posset ut alerentur ab hominibus etiam de fructibus terræ, si propter obedientiam, qua ipsi homines Deo sine ulla iniquitate servirent, mererentur bestias et aves omni modo habere servientes. Item movere potest quomodo dixerim de populo Israël: *Adhuc corporali circumcissione et sacrificiis, tanquam in mari gentium populus ille legi serviebat*; quandoquidem apud gentes sacrificare non poterat: sicut eos et nunc videmus sine sacrificiis remansisse; nisi forte quod per pascha (28) immolant ovem, hoc in sacrificio deputetur.

III. In secundo etiam libro illud, quod posui, nomine pabuli significari posse vitam, cum melioris interpretationis codices non habeant pabulum, sed fœnum, non satis apte dictum videtur. Non enim congruit fœni nomen significationi vitæ, quomodo pabuli. Item vi-

¹ Gen. 1, 28.

deor non recte appellasse verba prophetica, quibus scriptum est, «Quid superbit terra et cinis¹?» quia non in ejus libro legitur, quem certissimus appellandum esse prophetam. Nec illud Apostoli, ubi adhibet testimonium de Genesi, dicens, «Factus est primus homo Adam in» animam viventem²;» sicut ille voluit, intellexi, cum exponerem, quod scriptum est, «Insufflavit Deus in faciem ejus flatum vitæ, et factus est homo in animam» vitam, vel in animam viventem³.» Apostolus enim ad hoc adhibuit illud testimonium, ut probaret esse corpus animale: ego autem hinc putavi esse monstrandum, animale factum prius hominem, non corpus hominis solum. Quod autem dixi, *nulli naturæ nocere peccata nisi sua*, ideo dixi, quoniam justo qui nocet, non ei vere nocet, quandoquidem etiam mercedem ejus auget in cœlis: sibi autem peccando vere nocet; quia propter ipsam voluntatem nocendi recipiet id quod nocuit. Possunt sane Pelagiani ad suum dogma trahere istam sententiam, et ideo dicere, parvulis aliena non nocuisse peccata, quia dixi, *nulli naturæ nocere peccata nisi sua*; non intuentes ideo parvulos, qui utique pertinent ad humanam naturam, trahere originale peccatum, quia in primis hominibus natura humana peccavit, ac per hoc naturæ humanæ nulla nocere peccata nisi sua. «Per unum quippe hominem, in quo omnes peccaverunt, peccatum intravit in mundum⁴:» non enim nulli homini, sed nullæ naturæ dixi peccata nocere nisi sua. Item in eo quod paulo post dixi, *Nullum esse malum naturale*, possunt quærere similem latebram, nisi hoc dictum ad naturam talem referatur, qualis sine vitio primitus condita est: ipsa enim vere ac proprie natura hominis dicitur. Translato autem verbo utimur, ut na-

¹ Eccli. x, 9. — ² 1 Cor. xv, 45. — ³ Gen. ii, 7. — ⁴ Rom. v, 12.

turam dicamus etiam, qualis nascitur homo, secundum quam locutionem dixit Apostolus: « Fuimus enim et nos » aliquando natura filii iræ, sicut et cæteri¹. » Hoc Opus sic incipit: *Si eligerent Manichæi quos deciperent.*

CAPUT XI.

De Musica libri sex.

I. DEINDE, ut supra commemoravi, sex libros de *Musica* scripsi, quorum ipse sextus maxime innotuit, quoniam res in eo digna cognitione versatur, quomodo a corporalibus et spiritualibus, sed mutabilibus numeris, perveniatur ad immutabiles numeros, qui jam sunt in ipsa immutabili veritate, et sic invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur. Quod qui non possunt, et tamen ex fide Christi vivunt, ad illa certius atque felicius conspicienda post hanc vitam veniunt. Qui autem possunt, si desit eis fides Christi, qui unus mediator est Dei et hominum, cum tota sapientia sua pereunt.

II. In hoc libro illud quod dixi, *Corpora enim tanto meliora quanto numerosiora talibus numeris: anima vero istis, quæ per corpus accipit, carendo, fit melior, cum sese avertit a carnalibus sensibus, et divinis sapientie numeris reformatur*, non sic accipiendum est, quasi non sint futuri numeri corporales in corporibus incorruptibilibus et spiritualibus; cum multo speciosiora et decentiora futura sint: aut anima eos sensura non sit,

¹ Ephes. ii, 3.

quando erit optima, quemadmodum heic eis carendo fit melior. Hic enim opus habet avertere se a carnalibus sensibus ad intelligibilia capienda, quia infirmata est, et minus idonea utrisque simul adhibere intentionem suam: et in his corporalibus nunc illecebra cavenda est, quandiu anima illici ad delectationem turpem potest. Tunc autem tam firma erit atque perfecta, ut numeris corporalibus non avertatur a contemplatione sapientie, et ita sentiat eos ut non illiciat ab eis, nec eis carendo fiat melior; sed ita sit bona et recta, ut nec latere possint eam, nec occupare.

III. Item quod dixi, *Hæc autem sanitas tunc firmissima erit atque certissima, cum pristinae stabilitati certo suo tempore atque ordine hoc corpus fuerit restitutum*, non ita dictam putetur, quasi non sint futura post resurrectionem corpora meliora, quam primorum hominum in paradiso fuerunt, cum illa jam non sint alenda corporalibus alimentis, quibus alebantur ista; sed pristina stabilitas hactenus accipienda est, quatenus ægritudinem ita nullam corpora illa patientur, sicut nec ista pati possent ante peccatum.

IV. Alio loco, *Laboriosior est, inquam, hujus mundi amor. Quod enim in illo anima quærit constantiam scilicet eternitatemque, non invenit: quoniam rerum transitur completu infima pulchritudo, et quod in illa imitatur constantiam, a summo Deo per animam traiecitur, quoniam prior est species tantummodo tempore commutabilis, quam est ea, quæ et tempore et locis.* Hæc verba si eo modo accipi possunt, ut non intelligatur infima pulchritudo, nisi in corporibus hominum, omniumque animalium, quæ cum sensu corporis vivunt, ratio manifesta defendit. Hæc quippe in ea pulchritudine imitatur constantiam, quod

in compage sua manent eadem corpora, in quantum manent: id autem a summo Deo in ea per animam trajicitur. Anima quippe ipsam compagem tenet, ne dissolvatur, et diffluat; quod videmus in corporibus animalium anima discedente contingere. Si autem infima pulchritudo in omnibus corporibus intelligatur, cogit ista sententia etiam ipsum mundum animal credere, ut etiam in ipsum, quod in illo imitatur constantiam, a summo Deo per animam trajiciatur. Sed animal esse istum mundum, sicut Plato sensit¹, aliique philosophi quamplurimi, nec ratione certa indagare potui, nec divinarum Scripturarum auctoritate persuaderi posse cognovi. Unde tale aliquid a me dictum quo id accipi possit, etiam in libro *de Immortalitate animæ* temere dictum notavi; non quia hoc falsum esse confirmo, sed quia nec verum esse comprehendo, quod sit animal mundus. Hoc sane inconcusse retinendum esse non dubito, Deum nobis non esse istum mundum, sive anima ejus ulla, sive nulla sit. Quia si ulla est, ille qui eam fecit, est Deus noster: si autem nulla est, nullorum Deus potest esse iste; quanto minus noster? Esse tamen spiritalem vitalemque virtutem, etiam si non sit animal mundus, quæ virtus in Angelis sanctis ad decorandum atque administrandum mundum Deo servit, et a quibus non intelligitur, rectissime creditur. Angelorum autem sanctorum nomine, omnem sanctam creaturam spiritalem, in Dei secreto atque occulto ministerio constitutam nunc appellaverim: sed spiritus angelicos sancta Scriptura nomine animarum significare non solet. Proinde in eo quod circa finem libri hujus dixi, *Rationales et intellectuales numeri beatarum animarum atque sanctarum legem ipsam Dei, sine qua folium de arbore non*

¹ Vide lib. 7. de Civit. Dei cap. 23.

cadit, et cui nostri capilli numerati sunt, nulla interposita natura excipientes, usque ad terrena et inferna jura transmittunt, non video quemadmodum vocabulum animarum secundum Scripturas sanctas positum possit ostendi: quandoquidem hîc non nisi Angelos sanctos intelligi volui, quos habere animas nusquam me legisse in divinis eloquiis canonicis recolo. Hic liber sic incipit: Satis diu pene.

CAPUT XII.

De Magistro liber unus.

PER idem tempus scripsi librum, cujus est titulus, *de Magistro*: in quo disputatur, et quæritur, et invenitur, magistrum non esse, qui docet hominem scientiam, nisi Deum, secundum illud etiam quod in Evangelio scriptum est: «Unus est magister vester Christus¹.» Hic liber sic incipit: *Quid tibi videmur efficere velle cum loquimur?*

¹ Matth. xxiii, 10.

CAPUT XIII.

De vera Religione liber unus.

I. Tunc etiam *de vera Religione* librum scripsi, in quo multipliciter et copiosissime disputatur, unum verum Deum, id est, Trinitatem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum religione vera colendum: et quanta misericordia ejus, per temporalem dispensationem concessa sit hominibus Christiana religio, quæ vera religio est, et ad eundem cultum Dei quemadmodum sit homo quadam vita sua coaptandus. Maxime tamen contra duas naturas Manichæorum liber hic loquitur.

II. In hoc libro quodam loco: «*Sit, inquam, tibi manifestum, atque perceptum nullum, errorem in religione esse potuisse, si anima pro Deo suo non coleret animam, aut corpus, aut phantasmata sua.* Hic animam pro universa creatura incorporali posui non loquens more Scripturarum, quæ animam, quando non translato verbo utuntur, nescio utrum velint intelligi nisi eam, qua vivunt animalia mortalia, in quibus et homines sunt, quandiu mortales sunt. Paulo post autem eundem sensum melius sum breviusque complexus, ubi dixi: *Non ergo creaturæ potius quam Creatori serviamus, nec evanescamus in cogitationibus nostris, et perfecta religio est.* Creaturam quippe uno nomine utramque, id est, spiritalem corporalemque significavi. Restat quod ibi dixi, *aut phantasmata sua*: propter quod hic dixi, *nec evanescamus in cogitationibus nostris.*

III. Item quod dixi: *Ea est nostris temporibus christiana religio, quam cognoscere ac sequi securissima et certissima salus est*, secundum hoc nomen dictum est, non secundum ipsam rem cujus hoc nomen est. Nam res ipsa quæ nunc Christiana religio nuncupatur, erat apud antiquos, nec defuit ab initio generis humani, quousque ipse Christus veniret in carne, unde vera religio quæ jam erat, cœpit appellari Christiana. Cum enim eum post resurrectionem ascensionemque in cœlum, cœpissent Apostoli prædicare, et plurimi crederent, primum apud Antiochiam¹, sicut scriptum est, appellati sunt discipuli Christiani. Propterea dixi: *Hæc est nostris temporibus Christiana religio*: non quia prioribus temporibus non fuit, sed quia posterioribus hoc nomen accepit.

IV. Alio loco, *Intende igitur, inquam, in hæc quæ sequuntur diligenter et pie quantum potes: tales enim adjuvat Deus.* Quod non ita intelligendum est, quasi tantummodo tales adjuvet, cum adjuvet etiam non tales ut sint tales, id est, ut diligenter et pie quærant. Tales autem adjuvat ut inveniant. Itemque alibi: *Deinde, inquam, jam erit consequens, ut post mortem corporalem, quam debemus primo peccato, tempore suo atque ordine suo hoc corpus restitatur pristinae stabilitati.* Quod sic accipiendum est, quia etiam pristina stabilitas corporis quam peccando amisimus, habebat tantam felicitatem, ut in defectum non vergeret senectutis. Huic ergo pristinae stabilitati restituetur hoc corpus in resurrectione mortuorum. Sed habebit amplius, ut nec alimentis corporalibus sustentetur: sed ad sufficientiam vivificetur solo spiritu, cum resurrexerit in spiritum vivificantem, qua causa etiam spiritale erit.

¹ Act. xi, 26.

Illud autem quod primum fuit, quamvis non moriturum nisi homo peccasset, tamen animale factum est in animam viventem.

V. Et alibi, *Usque adeo*, inquam, *peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium*. Potest videri falsa hæc definitio: sed si diligenter discutiatur, invenietur esse verissima. Peccatum quippe illud cogitandum est, quod tantummodo peccatum est, non quod est etiam pœna peccati, sicut superius ostendi, cum quædam commemorarem ex libro tertio de Libero arbitrio. Quamvis et illa quæ non immerito non voluntaria peccata dicuntur, quia vel a nescientibus vel a coactis perpetrantur, non omni modo possunt sine voluntate committi: quoniam et ille qui peccat ignorans, voluntate utique facit, quod cum faciendum non sit, putat esse faciendum. Et ille qui concupiscente adversus spiritum carne, non ea quæ vult facit, concupiscit quidem nolens, et in eo non facit quod vult: sed si vincitur, concupiscentiæ consentit volens, et in eo non facit nisi quod vult, liber scilicet justitiæ, servusque peccati. Et illud quod in parvulis dicitur originale peccatum, cum adhuc non utantur arbitrio voluntatis, non absurde vocatur etiam voluntarium, quia ex prima hominis mala voluntate contractum, factum est quodam modo hæreditarium. Non itaque falsum est quod dixi, *usque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium*. Ideo gratia Dei non solum reatus omnium præteritorum solvitur in omnibus qui baptizantur in Christo, quod fit spiritu regenerationis; verumetiam in grandibus voluntas ipsa sanatur, et præparatur a Domino, quod fit spiritu fidei et charitatis.

VI. Alio loco in eo quod dixi de Domino Jesu Christo,

Nihil egit vi, sed omnia suadendo et monendo, non mihi occurrerat quod vendentes et ementes flagellando eiecit de templo. Sed quid hoc, aut quantum est? Quamvis et dæmones nolentes ab hominibus, non sermone suasionis, sed vi potestatis eiecerit. Item alio loco: *Prius*, inquam, *isti sequendi sunt, qui unum Deum summum, solum verum Deum et solum colendum esse dicunt, si apud hos veritas non eluxerit, tum demum migrandum est*. Quod ita potest videri dictum, quasi de hujus religionis veritate dubitaverim: dixi autem sicut ei congruebat ad quem scribebam. Sic enim dixi, *si apud hos veritas non eluxerit*, nihil dubitans quod apud eos elucesceret; quemadmodum ait Apostolus: « Si Christus non resurrexit¹, » non utique dubitans quod resurrexerit.

VII. Item quod dixi, *Nec miracula illa in nostra tempora durare permessa sunt, ne anima semper visibilia quæreret, et eorum consuetudine frigeret genus humanum quorum novitate flagravit*, verum est quidem: non enim nunc usque, cum manus imponitur baptizatis, sic accipiunt Spiritum sanctum, ut loquantur linguis omnium gentium: aut nunc usque ad umbram transeuntium prædicatorum Christi sanantur infirmi; et si qua talia tunc facta sunt quæ postea cessasse manifestum est. Sed non sic accipiendum est quod dixi, ut nunc in Christi nomine fieri miracula nulla credantur. Nam ego ipse quando istum ipsum librum scripsi, ad Mediolanensium corpora Martyrum² in eadem civitate cæcum illuminatum fuisse jam noveram, et alia nonnulla, qualia tam multa etiam istis temporibus fiunt, ut nec omnia cognoscere, nec ea quæ cognoscimus enumerare possimus.

¹ 1 Cor. xv, 14. — ² Protasii et Gervasii.

VIII. Et alio loco illud quod dixi, *Sicut ait Apostolus* : « Omnis ordo a Deo est¹, » non eisdem verbis hoc dicit Apostolus, quamvis eadem videatur esse sententia. Ait quippe ille : « Quæ autem sunt, » a Deo ordinatæ » sunt. » Et alibi *Prorsus*, inquam, *nemo nos fallat : quidquid recte vituperatur in melioris comparatione respuitur*. Hoc de substantiis, atque naturis dictum est : inde enim disputabatur, non de bonis actionibus atque peccatis. Itemque alibi : *Sed nec sic quidem*, inquam, *ab homine homo diligendus est, ut diligunt carnales fratres, vel filii, vel conjuges, vel quique cognati, aut affines, aut cives. Nam et ista dilectio temporalis est. Non enim ulla tales necessitudines haberemus, quæ nascendo et moriendo contingunt, si natura nostra in præceptis et imagine Dei manens, in istam corruptionem non relegaretur*. Hunc sensum prorsus improbo, quem jam et superius improbavi in primo libro de Genesi contra Manichæos. Ad hoc enim ducit, ut credantur illi conjuges primi non generaturi posteros homines, nisi peccassent : tanquam necesse fuerit ut morituri gignerentur, si de concubitu maris et foeminae gignerentur. Nondum enim videram fieri potuisse, ut non morituri de non morituris nascerentur, si peccato illo magno non mutaretur in deterius humana natura : ac per hoc si et in parentibus et in filiis foecunditas felicitasque mansisset, usque ad certum sanctorum numerum, quem prædestinavit Deus, nascerentur homines, non parentibus successuri morientibus, sed cum viventibus regnaturi. Essent ergo etiam istæ cognationes atque affinitates, si nullus delinqueret, nullusque moreretur.

IX. Item alio loco, *Ad unum Deum tendentes*, inquam, *et ei uni religantes animas nostras, unde re-*

¹ Rom. XIII, 1.

ligio dicta creditur, omni superstitione careamus. In his verbis meis ratio quæ reddita est, unde sit dicta religio, plus mihi placuit. Nam non me fugit aliam nominis hujus originem exposuisse latini sermonis auctores quod inde sit appellata religio, quod religitur : quod verbum compositum est a legendo, id est, eligendo, ut ita latinum videatur religo, sicut eligo. Hic liber sic incipit : *Cum omnis vitæ bonæ ac beatæ via.*

CAPUT XIV.

De Utilitate credendi ad Honoratum liber unus.

I. JAMVERO apud Hipponem-regium presbyter scripsi libram *de Utilitate credendi*, ad amicum meum quem deceptum a Manichæis, adhuc eo errore noveram detineri et irridere in catholicæ fidei disciplina, quod juberentur homines credere, non autem quid esset verum certissima ratione docerentur. In hoc libro dixi : *In quibus tamen Legis præceptis atque mandatis, quibus nunc Christiano uti fas non est, quale vel sabbatum est, vel circumcisio vel sacrificia, et si quid hujusmodi est, tanta mysteria continentur, ut omnis pius intelligat, nihil esse perniciosius, quam quidquid ibi est, accipi ad litteram, id est, ad verbum : nihil autem salubrius, quam spiritu revelari. Inde est* : « Littera » occidit, spiritus autem vivificat¹. » Sed aliter exposui verba ista apostoli Pauli ; et quantum mihi videtur, vel potius ipsis rebus apparet, multo convenientius in eo

¹ 2 Cor. III, 6.

libro qui inscribitur *de Spiritu et Littera*: quamvis non sit et iste sensus respuendus.

II. Item dixi, *Duae sunt enim personae in religione laudabiles. Una eorum qui jam invenerunt, quos etiam beatissimos judicari necesse est: alia eorum qui studiosissime et rectissime inquirunt. Primi ergo sunt jam in ipsa possessione; alteri in via, qua tamen certissime pervenitur.* In his verbis meis, si illi qui jam invenerunt, quos in ipsa possessione esse jam diximus, sic accipiantur beatissimi, ut non in hac vita, sed in ea quam speramus et ad quam per fidei viam tendimus sint, non habet iste sensus errorem: ipsi enim iudicandi sunt quod quaerendum est invenisse, qui jam ibi sunt quo nos quaerendo et credendo, id est, viam fidei tenendo cupimus pervenire. Si autem in hac vita putantur isti esse vel fuisse, id verum esse non mihi videtur: non quia in hac vita nihil veri omnino inveniri potest quod mente cernatur, non fide credatur: sed quia tantum est quidquid est, ut non faciat beatissimos. Neque enim quod ait Apostolus: « Videmus nunc per speculum » in aenigmate; » et, « Nunc scio ex parte, » non cernitur mente: cernitur plane, sed beatissimos nondum facit. Illud enim beatissimos facit quod ait: « Tunc autem facie ad faciem, » et, « Tunc cognoscam, sicut et cognitus sum¹. » Quid hoc invenerunt, qui ipsi dicendi sunt in beatitudinis possessione consistere, ad quam ducit via fidei quam tenemus, et quo credendo cupimus pervenire. Sed quinam sint illi beatissimi, qui jam sunt in ea possessione quo ducit haec via, magna quaestio est. Et Angeli quidem sancti quod ibi sint, nulla quaestio est: sed de sanctis hominibus jam defunctis, utrum ipsi saltem dicendi sint jam in illa possessione consistere merito quaer-

¹ 1 Cor. XIII, 2.

ritur. Jam enim corpore quidem corruptibili, quo anima aggravatur, exuti sunt, sed adhuc expectant etiam ipsi redemptionem corporis sui; et caro eorum requiescit in spe, nondum in futura incorruptione clarescit. Sed utrum ad contemplandam cordis oculis veritatem, sicut dictum est, facie ad faciem, nihil ex hoc minus habeant, non hic locus est disputando inquirere. Item quod dixi, *Nam scire magna et honesta vel etiam divina, beatissimum est,* ad eandem beatitudinem referre debemus. In hac enim vita quantumcumque id sciatur, nondum est beatissimum: quoniam incomparabiliter longe est amplius quod inde nescitur.

III. Et quod dixi, *Multum interesse, utrum aliquid mentis certa ratione teneatur, quod scire dicimus; an famae vel litteris credendum posteris utiliter commendetur:* et paulo post, *Quod scimus igitur debemus rationi; quod credimus auctoritati:* non sic accipiendum est, ut in sermone usitatore vereamur nos dicere scire quod idoneis testibus credimus. Proprie quippe cum loquimur, id solum scire dicimus, quod mentis firma ratione comprehendimus. Cum vero loquimur verbis consuetudini aptioribus, sicut loquitur etiam divina Scriptura, non dubitemus dicere scire nos, et quod percipimus nostri corporis sensibus, et quod fide dignis credimus testibus, dum tamen inter haec et illud quid distet intelligamus.

IV. Item quod dixi, *Nemini dubium est, omnes homines aut stultos esse aut sapientes,* potest videri esse contrarium illi quod legitur in lib. III. de Libero arbitrio, *Quasi vero natura humana praeter stultitiam et sapientiam nullam mediam recipiat affectionem.* Sed illud ibi dictum est, ubi de primo homine quaerebatur, utrum sapiens fuerit factus, an stultus, an

neutrum; quoniam nullo modo stultum dicere poteramus, qui sine vitio factus est, cum sit stultitia magnum vitium; et sapientem quomodo diceremus qui potuit seduci, non satis apparebat. Ideoque ad compendium dicere volui, *Quasi vero natura humana præter stultitiam et sapientiam, nullam mediam recipiat affectionem.* Intuebar quippe etiam parvulos, quos licet confiteamur trahere originale peccatum, tamen nec sapientes nec stultos possumus proprie dicere, nondum utentes libero arbitrio, seu bene, seu male. Nunc autem aut sapientes aut stultos esse omnes homines dixi, eos volens intelligi qui jam ratione utuntur, qua discernuntur a pecoribus, ut homines sint; sicut dicimus, beatos esse omnes homines velle. Numquid enim in hac sententia tam vera atque manifesta, metuimus ne intelligantur et parvuli, qui hoc adhuc velle non possunt.

V. Alio loco cum commemorassem, quæ Dominus Jesus fecit cum hic esset in carne, adjunxi, dicens, *Cur, inquis, ista modo non fiunt?* Atque respondi, *Quia non moverent nisi mira essent: si autem solita essent, mira non essent.* Hoc autem dixi, quia non tanta nec omnia modo, non quia nulla fiunt etiam modo.

VI. In fine autem libri, *Sed quoniam sermo iste noster, inquam, multo processit longius quam putabam, hic finem libro faciamus, in quo meminereis volo, nondum Manichæos me cœpisse refellere, et illas nugas nondum invasisse, neque de ipsa Catholica magnum aliquid aperuisse: sed voluisse tantummodo eruere tibi, si possem, falsam opinionem de veris Christianis malitiose aut imperite nobis insinuatam, et erigere ad magna quædam et divina discenda. Quare hoc volumen ita sese habeat: placatio autem animo tuo facto, ero fortassis in cæ-*

teris promptior. Hæc non ita dixi, quasi nihil adversus Manichæos adhuc scripsissem, vel nihil de doctrina catholica mandassem litteris, cum tot superius edita volumina de utraque re non me tacuisse testentur: sed in hoc libro ad illum scripto, nondum Manichæos refellere cœperam, et illas nugas nondum invaseram; neque de ipsa Catholica magnum aliquid aperueram; quoniam sperabam hoc initio facto, ad eum ipsum me scripturum fuisse; quæ hic nondum scripseram. Hic liber sic incipit: *Si mihi, Honorate, unum atque idem videretur esse.*

CAPUT XV.

Contra Manichæos de duabus animabus liber unus.

I. Post hunc librum scripsi adhuc presbyter contra Manichæos *de duabus Animabus*, quarum dicunt unam partem Dei esse, alteram de gente tenebrarum, quam non condiderit Deus, et quæ sit Deo coæterna: et has ambas animas, unam bonam, alteram malam, in uno homine esse delirant: istam scilicet malam, propriam carnis esse dicentes, quam carnem etiam dicunt gentis esse tenebrarum; illam vero bonam, ex adventitia Dei parte, quæ cum tenebrarum gente conflixerit, atque utramque miscuerit: et omnia quidem bona hominis, illi bonæ animæ; omnia vero mala, illi malæ animæ tribuunt. In hoc libro illud quod dixi, *nullam esse qualemcumque vitam, quæ non eo ipso quo vita est, et in quantum omnino vita est, ad summum vite fontem principiumque pertineat*, ita dixi, ut tanquam